વીર સંવત ૨૪૯૨, ચૈત્ર સુદ ૩, શુક્રવાર
તા. ૨૫-૦૩-૧૯૬૬
ગાથા– ૧૧ પ્રવચન નં. ૧૦

'ઇષ્ટોપદેશ' 'પૂજ્યપાદસ્વામી'નું કહેલું છે. અગિયારમી ગાથા ચાલે છે. જુઓ! આ શ્લોક છે વચમાં એ 'જ્ઞાનાર્ણવ'નો શ્લોક છે. શું કહે છે? અહીંયાં આવ્યું ને છેલ્લું? કે, **'આચાર્યોંને ઇન દોનોંકી જોડી બતલાઈ હૈ. બાકીકે દોષ ઇસ જોડીમેં હી શામિલ હૈં, જૈસા કિ કહા ગયા હૈ - 'યત્ર રાગઃ પદં ધત્તે૦''** જ્યાં રાગ-દ્વેષ (થાય છે), આ મિથ્યાત્વ સહિતના રાગ-દ્વેષની વાત છે. એનો શું અર્થ? કે, **'જહાં રાગ અપના પાંવ જમાતા હૈ,..'** પરદ્રવ્ય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આદિ હિતકારી છે એમ માનવું એ મિથ્યાત્વનો રાગ છે અને શરીર શોષવા લાયક છે, શરીરમાંથી માલ કાઢવા લાયક છે એ દ્વેષ છે. સમજાય છે કાંઈ? જ્યાં રાગ થાય છે, શેનો રાગ આ? જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છું એમ જ્યાં અંતરમાં જ્ઞાતાનું ભાન નથી એને પોતા સિવાય અન્ય પદાર્થ અથવા પોતે હું આ ઠીક છું ને આ અઠીક છે એ રાગ અને દ્વેષ કરવાનો અભિપ્રાય થયો. સમજાણું કાંઈ? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પરદ્રવ્ય છે. એને જ્યારે હિતકારી એમ માને તો એ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે એને રાગ મિથ્યાત્વ સહિતનો થયો. ઝીણી વાત પડી. આહાહા..! આમ એની શ્રદ્ધા, રાગ કરવી એ તો પુણ્ય છે. પણ એ મને હિતના કરનારા છે, પરદ્રવ્ય મારું હિત કરી દેશે એ માન્યતા મિથ્યાત્વ સહિતનો રાગ છે. આ વાત છે. આહાહા..! પેલા લોકોને આકરી પડી, હોં!. સમજાણું કાંઈ? એ.. 'ન્યાલભાઈ'!

જ્યાં રાગ પોતે સ્થપાય છે કે આ રાગ કરવા જેવો છે... સમજાય છે કાંઈ? ત્યાં એનાથી પ્રતિકૂળ ઉપર દ્વેષ થયા વિના રહે જ નહિ. જગતમાં ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ પદાર્થ કોઈ છે જ નહિ. આત્મા જ્ઞાતા અને પરપદાર્થ જ્ઞેય. બસ! એટલો સંબંધ છે. એથી અધિક સંબંધ નાખે કે આ પદાર્થ મને શરીર આદિ મળ્યા છે એને આપણે શોષવા જોઈએ, માલ કાઢવો જોઈએ. શરીર ઉપરથી માલ (કાઢવો જોઈએ) ઇ પણ પર જડમાંથી માલ કાઢવાનો ભાવ છે.

મુમુક્ષુ :– સદ્‌ઉપયોગ તો કરવો જોઈએ.

ઉત્તર :– એ જ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે. સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– આ શરીર અપવાસ-બપવાસ કરીને લાભ કરવો એમ કહે છે. શરીરમાંથી લાભ થાય. અપવાસ કરીએ, આ કરીએ તો શરીરમાંથી જીવને લાભ થાય. મૂઢ છે, કહે છે. શરીરમાંથી લાભ ક્યાંથી (થાય)? લાભ તો આત્મામાં છે. જરી, બહુ ઝીણી વાત છે.

આત્મા આનંદ સ્વરૂપ છે એની દૃષ્ટિ કરીને એમાં એકાગ્રતાથી આત્માને લાભ શાંતિનો થાય. શરીરને અપવાસ કરીને શોષવું ને આ કરીએ તો એમાંથી આપણને નિર્જરા થાય. એ પરદ્રવ્યમાં એણે હિતબુદ્ધિ માની છે. સમજાય છે કાંઈ? એ મિથ્યાદૃષ્ટિનો મિથ્યાત્વનો રાગ અનંતાનુબંધીનો છે. ભારે વાત, ભાઈ! અહીં તો રાગ-દ્વેષની એકતાબુદ્ધિવાળાની (વાત કરી છે). કહો, સમજાણું કાંઈ?

આમાં પણ છે ને? એમાં નથી? 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં આવે છે. એ વાત લીધી છે. દ્રવ્યલિંગીનું જે આવે છે ને? ત્યાં દ્રવ્યલિંગીનું આવે છે, હોં! અજ્ઞાની પહેલા તો સંસારમાં નરકાદિકના દુઃખ જાણી, સ્વર્ગાદિમાં પણ જન્મ-મરણના દુઃખ જાણી સંસારથી ઉદાસ થઈ મોક્ષને ઇચ્છે છે. એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે. કારણ કે, સ્વર્ગાદિમાં જનમ-મરણના દુઃખ જાણી સંસારથી ઉદાસ (થઈ) મોક્ષને ઇચ્છે છે. હવે એ દુઃખોને બધા દુઃખ જાણે છે. પણ ઇન્દ્ર અહમઇન્દ્રાદિ વિષયાનુરાગથી ઇન્દ્રિયજનિત સુખ ભોગવે છે તેને પણ દુઃખ જાણી... સ્વર્ગના દુઃખ એ દુઃખ, દુઃખ જ છે. પુણ્યના ફળ તરીકે સ્વર્ગ મળે એમાં દુઃખ છે. એમ જાણી નિરાકુળ સુખ અવસ્થાને ઓળખી.. પોતાનો આત્મા અનાકુળ આનંદ છે એને ઓળખીને અંતરમાં દૃષ્ટિ, જ્ઞાન કરે એને સાચું સમ્યગ્દર્શન થાય. સમજાણું કાંઈ?

સ્વર્ગાદિમાં જનમ-મરણના દુઃખ જાણી એમ (કહ્યું છે). પણ સ્વર્ગ પોતે જ દુઃખરૂપ છે. શું કીધું? નરકમાં દુઃખ જાણી, અરે..! નરકમાં દુઃખ (છે), બાપા! પાપ ન કરવા અને સ્વર્ગમાં જનમ-મરણનું દુઃખ છે. માટે આપણે પુણ્ય કરવા. પણ સ્વર્ગમાં દુઃખ જ છે. જન્મ-મરણનું શું? સ્વર્ગમાં જન્મવું અને ઇન્દ્રિયની આશા (રહે) એ જ દુઃખ છે. જનમ-મરણનું દુઃખ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? સ્વર્ગનો અવતાર, વિષયોનો રાગ થાય ઇ જ દુઃખરૂપ છે. એમ જાણતો નથી અને પોતે પોતાના સ્વરૂપને જાણ્યા વિના એ સ્વર્ગના સુખમાં સુખબુદ્ધિ રહે અને જનમ-મરણને દુઃખ માને તો એ દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે.

વળી વિષય સુખાદિકના ફળ નરકાદિક છે. જુઓ ! અરે..! ભઈ, વિષયસુખ સેવીશું તો નરકમાં જાશું. એ મિથ્યાત્વભાવ છે. એને નરકના દુઃખનો ડર છે. એને મિથ્યાદૃષ્ટિને પ્રતિકૂળતા લાગે છે. આહાહા..! નરકના... જુઓ! છે ને? વિષય સુખાદિના ફળ નરક છે. વિષય સેવશું તો નકરમાં જાશું. એ નરકના પ્રતિકૂળ દુઃખ એને પ્રતિકૂળ દુઃખ લાગે છે એને. એ ચીજ પ્રતિકૂળ લાગે છે.

મુમુક્ષુ :– પંચેન્દ્રિયમાં સુખ છે?

ઉત્તર :– ધૂળમાં ય નથી. ઇન્દ્રિયના સુખમાં દુઃખ છે, ઇ કહે છે. અત્યારે કે દિ' હતું? ધૂળમાં. નરકમાં પણ એ પોતે નરકાદિક છે... વિષયસુખાદિના ફળ. વિષય સેવશું (તો) નરકમાં જાશું. એટલે એ તો એને પ્રતિકૂળતા લાગી. વિષય સુખ પોતે દુઃખરૂપ છે અને આત્મા આનંદરૂપ છે એવી તો દૃષ્ટિ કરી નહિ. સમજાણું કાંઈ? વિષય સેવશું તો નરકમાં

જાણું માટે ન સેવવા. પણ વિષય સેવવાનો ભાવ જ દુઃખરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે તો સુખ છે વિષયમાં.

ઉત્તર :- ધૂળમાં નથી, ઇ જ કહે છે. શું કહે છે? આહાહા..! ઇ વિષય સુખાદિકના ફળ નરકાદિક છે, એમ માનનારાઓ પરદ્રવ્યને અહિતકર માને છે. એ મિથ્યાત્વ છે. શરીર અશુચિમયી વિનાશીક છે. શરીર તો અશુચિ મેલ છે, નાશવાન છે એમ કરી પોષણ કરવા યોગ્ય નથી એમ માનનારા પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. પરદ્રવ્યને શું છે? સમજાય છે કાંઈ? દ્રવ્યલિંગીના ધર્મના સાધનમાં અનંતાપણું વર્ણવ્યું છે. શરીર અશુચિ છે, નાશવાન છે, પોષણ કરવા યોગ્ય નથી એ દ્વેષ થયો, શરીર પ્રત્યે દ્વેષ થયો. એ મિથ્યાદૃષ્ટિને એવો દ્વેષ હોય. સમ્યગ્દૃષ્ટિ (તો એમ માને છે કે) પોષવા યોગ્યમાં આત્મા આનંદકંદ છે એની દૃષ્ટિ કરીને રાગ ઘટાડવા જેવો છે. એક જ વાત છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! જુઓ! પોષણ કરવાયોગ્ય નથી. કુટુંબ આદિ બધા સ્વાર્થના સગા છે. કુટુંબ, બાયડી, છોકરા બધા છોડ. એ તો દ્વેષ થયો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રમાં કીધું છે કે, લુંટારા છે.

ઉત્તર :- લુંટારા છે ઇ માને છે. મૂળ લુંટારા ઇ કાંઈ નથી. એ તો લુંટાય છે ત્યારે લુંટારા કહેવામાં આવે છે. બાયડી, છોકરા બધા (એમ કહે), મારું આમ કરો. સ્વાર્થના સગા એમ માનવું એ એના પ્રત્યે દ્વેષ કરે છે. એ તો જડ છે, પરચીજ છે. પરચીજ તને નુકશાન ક્યાં કરે છે? બાયડી, છોકરા નુકશાન કરનારા છે જ નહિ. મૂઢ એમ માને કે મને આ નુકશાન કરે છે. (એ તો) પરદ્રવ્યનું અનિષ્ટપણું માન્યું. પરદ્રવ્યની અનિષ્ટ માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એમાંથી ખસવું કેવી રીતે?

ઉત્તર :- આત્માના જ્ઞાનમાં રહેવું ઇ ખસવું (છે). વળી (બીજું) ખસવું ક્યું (હતું)? ન્યાંથી ખસેલો જ પડ્યો છે. આહાહા..! આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે એમાં હું ઠરું, બસ! રાગ ઉત્પન્ન ન થાય (અને) પરનું લક્ષ છુટી જાય છે. એટલી વાત છે. પર અહિતકારી છે કે હિતકારી એવું કાંઈ છે જ નહિ.

જુઓ! ઇત્યાદિક પરદ્રવ્યનો દોષ વિચારી. પરદ્રવ્યનો દોષ વિચારી તેનો તો ત્યાગ કરે. એ તો મિથ્યાત્વ છે. પરદ્રવ્યનો દોષ વિચારીને છોડે એ તો મિથ્યાત્વ થયું. પરદ્રવ્યનો દોષ છે? કે તારી એ માન્યતા પરમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું માનવું એ તારો દોષ છે? આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? અને વ્રતાદિનું ફળ સ્વર્ગ, મોક્ષ છે. આપણે વ્રત પાળો તો સ્વર્ગ મળશે, મોક્ષ મળશે. સમજાય છે? એ શરીર ઉપર રાગ થયો. તપશ્ચરણ આદિ પવિત્ર ફળના આપનારા છે. લ્યો! કરો, અપવાસ. પવિત્ર ફળ આપશે. એ વળી શરીર શોષવા યોગ્ય છે. એ વળી શરીર શોષવા યોગ્ય છે. એ મિથ્યાત્વભાવ છે. પરદ્રવ્ય ઉપર દ્વેષ થયો. પરદ્રવ્ય તો જ્ઞેય

છે. દૃષ્ટિમાં તત્ત્વની ખબર નથી. જડ તત્ત્વમાં દોષ ક્યાં છે? એમાં છે દોષ? શરીરમાંથી લાભ થાય? વ્રત પાળો શરીરમાંથી કાંઈ લાભ થાશે. ધૂળમાંય એમાં (લાભ) નથી.

આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આદિ હિતકારી છે. ઇત્યાદિ પરદ્રવ્યનો ગુણ વિચારી તેને અંગીકાર કરે છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી કોઈ પરદ્રવ્યને બુરા જાણી અનિષ્ટરૂપ શ્રદ્ધાન કરે, કોઈ પરદ્રવ્યને ભલા જાણી ઇષ્ટરૂપ શ્રદ્ધાન કરે. હવે એ પરદ્રવ્યના ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણાનું શ્રદ્ધાન કરવું મિથ્યા છે. પરદ્રવ્ય ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે જ નહિ. (ઇષ્ટ-અનિષ્ટ) તો મિથ્યાદૃષ્ટિ માને છે. આહાહા..! દૃષ્ટિ મિથ્યા છે. પરદ્રવ્યમાં ક્યાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું (છે)? વળી એ શ્રદ્ધાનથી ઉદાસીનતા પણ ધારણ (કરે). ઉદાસ... કોઈથી (રાગ કરવો) નહિ. ઉદાસ... ઉદાસ... એ તો દ્વેષબુદ્ધિ થઈ.

પરદ્રવ્ય સારા નથી, નુકશાનકારક છે. બાયડી, છોકરા(થી નુકસાન છે) .ઉદાસ થઈ જાવ. એ તો દ્વેષબુદ્ધિ થઈ. જુઓ! ઉદાસીનતા પણ દ્વેષબુદ્ધિ હોય છે. કારણ કે, કોઈને બુરા જાણવા તેનું નામ દ્વેષ છે, લ્યો! ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ પરદ્રવ્યને બુરા જાણીને ત્યાગ કરે છે ને? સમ્યગ્દૃષ્ટિ પરદ્રવ્યને બુરા જાણતો જ નથી. પોતાના રાગ-દ્વેષને બુરા જાણે. પોતે સરાગભાવને છોડે તેથી તેના કારણનો પણ ત્યાગ થઈ જાય, નિમિત્તનું લક્ષ છૂટી જાય છે. વસ્તુ વિચારતા કોઈ પરદ્રવ્ય તો ભલા-બુરા છે જ નહિ. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ આત્માનું ભલું કરી દે કે કુટુંબ કબીલા આત્માનું નુકશાન કરી દે એવા કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. કોઈ એવા દ્રવ્ય છે જ નહિ કે આત્માનું કોઈ ભલું કરી દે અને ભૂંડું કરી દે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :– અપવાદ ખરો કે નહિ?

ઉત્તર :– કોઈ અપવાદ-બપવાદ ન મળે એમાં. કહો, સમજાણું આમાં? શું (કહ્યું)? આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આત્માનું ભલું કરી દે તો પરદ્રવ્ય ભલું કરી દે. એ માન્યતા મિથ્યાત્વ છે.

કહે છે કે, જ્યાં રાગ પોતાનો પગ ધારે એટલે પ્રેમ કરે છે ત્યાં દ્વેષ હોય, જરૂર હોય છે. **'યા હો જાતા હૈ,'** દ્વેષ હોય. રાગ છે ત્યાં દ્વેષ છે. આ મિથ્યાદૃષ્ટિની વાત છે, હોં! જ્ઞાનીને પર પ્રત્યે ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ બુદ્ધિ હોતી જ નથી. ઇષ્ટમાં ઇષ્ટ પોતાનો સ્વભાવ અને અનિષ્ટ રાગ અને દ્વેષ. બસ! ત્રીજી ચીજ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? શું?

ઇષ્ટ પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ આનંદકંદની રુચિ કરવી તે. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ, પુણ્ય અને પાપ બેય અનિષ્ટ છે. શુભ અને અશુભરાગ બેય અનિષ્ટ છે. એક શુભરાગને ઠીક માને તો એમાં રાગ થયો, પાપ ઉપર દ્વેષ થયો. એ મિથ્યાત્વભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! શ્રદ્ધાની વાતની લોકોને ખબર નથી. બાહ્યના ત્યાગ કરે ને પછી માને કે અમે ત્યાગી છીએ. બાપુ! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એ કઈ ચીજને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માને? અને કઈ ચીજ છોડયેથી લાભ થાય? અને કઈ ચીજના સંગથી લાભ થાય? કઈ ચીજ છોડે લાભ થાય? અને કઈ ચીજના સંગે લાભ થાય? (પરથી લાભ-નુકસાન) છે જ નહિ. સમજાય છે કાંઈ? ઇ આત્માના

સંગે લાભ અને વિકારના સંગે નુકશાન.

મુમુક્ષુ :– ત્યાગ કરવો કે નહિ?

ઉત્તર :– શેનો પણ ત્યાગ? કહે છે ને? સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થતા રાગ છુટી જાય એનું નામ રાગનો ત્યાગ કહેવામાં આવે છે. પરમાર્થે પણ રાગ-ત્યાગનો કર્તા આત્મા નથી. પરમાર્થે પણ રાગના ત્યાગનો કર્તા આત્મા નથી. કેમકે રાગ-ત્યાગ કરું એવું સ્વરૂપમાં નથી. સ્વરૂપ શુદ્ધ છે એની દૃષ્ટિ થતાં, એકાગ્ર થતાં રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી એણે આત્માએ રાગ ટાળ્યો એમ વ્યવહારનયથી કથન કરવામાં આવે છે. રાગ ક્યાં છે? રાગ આત્મામાં ઉત્પન્ન થતો નથી એનું નામ રાગનો ત્યાગ છે. છોડે શું? પરવસ્તુ હું છોડું અને ગ્રહણ કરું એ મિથ્યાભાવ છે. ઘણી સૂક્ષ્મ વાત છે. ભાઈ! આ રાગ-દ્વેષની વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– મૂળ મુદ્દાની રકમ છે.

ઉત્તર :– મુદ્દાની રકમ છે.

જુઓ! જ્યાં રાગ પોતાનો પગ ધારે એટલે રાગ જ્યાં થાય કે આ મને ઇષ્ટ છે, આ ઇષ્ટ છે ત્યાં બીજી ચીજમાં અનિષ્ટતા જરૂર આવ્યા વિના રહેતી નથી. શરીર નુકશાનકારી છે, કુટુંબ નુકશાનકારી છે, બાયડી નુકશાનકારી છે. શું એ નુકશાનકારી છે? સ્ત્રી, કુટુંબ નુકશાનકારી છે? ઇ તો પરદ્રવ્ય છે. અમને લુંટી નાખ્યા આણે. એણે લુંટ્યા છે તને? એ મૂઢ છે. પેલા કહે ને? સમજ્યા ને? 'સુખે ભજશું શ્રી ગોપાળ' આવે છે ને? 'ભલું થયું ભાગ્યો જંજાળ' એને લઈને શું છે? સ્ત્રી મરી જાય તો એકલા રહીએ અને આપણે ધર્મ કરી શકીએ. એ અનિષ્ટબુદ્ધિ થઈ. સમજાણું? ભાઈ! આ તો એવી વાતું છે.

એકલું ચૈતન્ય નિરાળુ પરદ્રવ્યના સંબંધ વિનાનું તત્ત્વ છે. એની દૃષ્ટિમાં કોઈ પરદ્રવ્ય એ કિંચિત હિતકારી-અહિતકારી છે જ નહિ. આહાહા..! શું કરવું આમાં? આમ કરવા જાય તો આમ કરે, છોડવા જાય તો કહે મિથ્યાત્વ લાગે. ઇ મિથ્યાત્વ એને છોડવા જાય છે માટે નહિ. આ પરપદાર્થ પ્રતિકૂળ છે માટે છોડું એ મિથ્યાત્વભાવ છે. પરપદાર્થ પ્રતિકૂળ છે જ નહિ. કોઈ પ્રતિકૂળ અનિષ્ટ છે જ નહિ. પરપદાર્થ તો જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. જ્ઞેયને ઠેકાણે એને પ્રતિકૂળ માન્યા તો એ મિથ્યાત્વભાવ છે.

મુમુક્ષુ :– સાહેબ! પૈસા હોય તો દાન દેવાય.

ઉત્તર :– ધૂળમાંય પૈસાના દાન દેવાય તો આત્મામાં શું આવ્યું? પૈસા તો ધૂળ છે. ધૂળને જવું-આવવું હોય તે આત્માને આધીન વાત નથી. પૈસાનું જાવું-આવવું આત્માને આધીન નથી. મેં પચીસ લાખમાંથી પાંચ લાખ આપ્યા. કોણ આપે? પચીસ લાખના રજકણ મેં આપ્યા એ માન્યતા જ મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા..! પૈસા આપે છે ક્યાં? પૈસા જડ છે, અજીવ-પુદ્ગલ છે. હવે એ પુદ્ગલ અહીંયાંથી ક્યાંક જાવું એ તો એના અધિકારની વાત છે. અજ્ઞાની એમ માને કે, પૈસા રજકણ ધૂળ (છે), હું એનો સ્વામી છું અને મેં દીધા. તો જડનો સ્વામી

થાય એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? અને મેં દીધા એ પણ જડનો સ્વામી થયો, મિથ્યાદષ્ટિ થયો. આકરી વાત છે, ભાઈ!. આહાહા..! ધૂળમાંય નથી. દસ લાખ, વીસ લાખ થયા એટલે પાંચ લાખ ખર્ચી નાંખો, ધર્મ થઈ જાય. ધૂળમાંય ધર્મ નથી. એમાં રાગની મંદતા કરે તો પુણ્ય થાય. અને પાછું એમ કહે કે મેં આપ્યા, મારી ચીજ હતી. જડ તારી ચીજ હતી કે બીજાને આપ્યા? 'વસંતલાલજી'! શું કરવું? લોકો 'સોનગઢ'ને નામે બહુ કહે છે. કહે, આ આચાર્યને કહે. આહાહા..! કહો, 'મગનભાઈ!' શું છે આ?

રાગ જ્યાં થાય.. કહે છે ભાઈ! આત્મા તો જ્ઞાતા વીતરાગ સ્વરૂપ છે. કોઈ પ્રત્યે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે રાગ થાય. સમજાય છે? પણ રાગ હેયબુદ્ધિએ આત્મામાં વર્તતો હોય છે. રાગથી લાભ થાય છે અને એ પરદ્રવ્ય છે માટે મને આ રાગ થયો અને એ પરદ્રવ્ય છે માટે મને અંદરમાં ધર્મનો લાભ થશે એ માન્યતા તદ્દન વિપરીત છે. લાભની ખાણ તો આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ છે. એને ઠેકાણે લાભનું કારણ નિમિત્તમાં ને જડ ને પરને માન્યું. સમજાય છે કાંઈ? અથવા એમાં રાગ થયો, મંદ રાગ (થયો) એ મંદ રાગથી મને સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન થશે એ પણ મિથ્યાત્વ શલ્ય છે, મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'ઇન દોનોં (રાગ-દ્વેષ) કે આલમ્બનસે મન અધિક ચંચલ હો ઉઠતા હૈ.' જુઓ! જ્યાં આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એવું ભાન નથી અને આ ઠીક-અઠીક જ્યાં ભાવ છે ત્યાં મિથ્યાત્વભાવથી તે ચંચળ અને અસ્થિર થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? આ મિથ્યાત્વ સહિતના ચંચળતાની વાત છે, હોં! જ્ઞાનીને જે જરી અસ્થિરતા થઈ જાય એ તો પુરુષાર્થની કમજોરી છે ને (એટલે થાય છે). જ્ઞાનીને એ કોઈપણ રાગાદિ આવે તો એ રાગ પરવસ્તુ ઇષ્ટ છે માટે આવે છે એમ નથી. તેમ રાગ કરવો એ મારો સ્વભાવ છે એમ નથી. તેથી રાગ જરીક આવે તેને જ્ઞાતા તરીકે જાણે છે. સમજાણું કાંઈ? તેથી એને ચંચળતા કહેવામાં આવતી નથી. દૃષ્ટિની ચંચળતા છે એ ચંચળતા કહેવામાં નથી આવતી એમ અહીં કહે છે. પેલું ચંચળ આહાહા..! આમ લેવું... આમ લેવું...

(સંવત) ૧૯૮૨ માં નહોતું કહ્યું એક ફેરી? 'જે જગતને તારે તે તરે.' એક વકીલ આવ્યો હતો. પેલાએ લખ્યું કે તરે તે તારે. જે આત્મા તરે તે તરનાર જીવને નિમિત્ત થાય. ત્યારે (એ વકીલ કહે) એમ નહિ. જે જગતને તારે તે તરે. તો જગતને ગોતવા જાવું પડે કે ચાલો ભાઈ! તમે તરો તો હું તરીશ. કીધું, એવી વાત હોઈ નહિ.

આત્મા પોતાના સ્વરૂપથી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિથી તરતો હોય છે, ધર્મમાંથી ઉદ્ધાર કરીને અધર્મમાંથી (તરતો હોય છે) તે જીવ બીજા તરનારના પરિણામને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે, જો પેલો પરિણામ પ્રગટ કરે તો. બીજો કોઈ તારી દે અને બીજાને તારે તો આનું તરવું થાય (એમ નથી). સમજાણું કાંઈ? જે એમ માને કે આપણે ઘણા જીવને ધર્મ પમાડીએ ને તો એમાંથી મને લાભ થાય. એ મૂઢ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :– પ્રભાવના...

ઉત્તર :– શેનો પ્રભાવમાં પણ? ઇ તો એની પર્યાયનો લાભ એની પાસે થાય, એમાં તને શું આવ્યું? તને વિકલ્પ આવ્યો કે આમ થાય. તો વિકલ્પનું પુણ્ય બંધાય. એય! સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિકલ્પ આવે પણ એ વિકલ્પ શુભ થાય. એ શુભ પુણ્ય બાંધે, એ પુણ્યનો સ્વામી જ્ઞાની નથી. દુનિયા સમજે તો એનો લાભ મને મળે. એની પર્યાયે એ સમજે એનો મને લાભ મળે એવું ત્રણકાળમાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

ઉપદેશ દેવો ને એમાં રોકાવું. કારણ કે, એમાં લાભ થાય. ખોટી વાત છે અહીં તો કહે (છે). ઉપદેશમાં વાણી નીકળે (એ) ઉપદેશની વાણી જડની છે. એમાં રોકાવું એ વિકલ્પ છે, શુભભાવ છે. એ પુણ્યબંધનું કારણ છે, ધર્મનું કારણ નથી. આહાહા..! એક્કે વાતને સમજે નહિ. આ એનું નામ અહીં રાગ-દ્વેષ કહે છે. આપણે ઘણાને સમજાવીએ ને તો ઘણો લાભ થઈ જાય. ઘણાને ગોતવા જાવા? ન આવે તો આનું કેવળજ્ઞાન લટકતું હશે?

મુમુક્ષુ :– આ તો બધી એકલી નિશ્ચયની જ વાત છે.

ઉત્તર :– એ નિશ્ચયની એટલે સાચી. નિશ્ચય એટલે સત્યનો રણકાર, યથાર્થ સત્યનો ભણકાર એનું નામ નિશ્ચય. ખોટી વાતના ઉપચારના કથનો એ બધા વ્યવહાર. કહો, 'વજુભાઈ!' આ તો બધું નિશ્ચય છે.

રાગ-દ્વેષના આલમ્બનથી મન અધિક ચંચળ (થાય છે). જુઓ! આ કરવા લાયક છે ને આ કરવા લાયક નથી ને આનાથી મને લાભ થાય ને આનાથી મને નુકશાન થાય. સમજાણું? જુઓને! ઘણા મથે ને કે ઘણા જીવો જો મારાથી સમજે ને (તો) મહેનત કરો, મહેનત. સમજાય છે? પણ તારાથી સમજે શી રીતે? એ તો એની યોગ્યતા હશે ત્યારે સમજશે. તને વિકલ્પ આવે એ પુણ્યબંધનું કારણ છે. એનાથી સંવર-નિર્જરા થાય (નહિ). લાખ જીવ ધર્મ પામે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય તો ઉપદેશ કરનારને કાંઈ સંવર-નિર્જરાનો લાભ થતો હશે કે નહિ? જરીએ નહિ. ઉપદેશ દેનારનો શુભ વિકલ્પ હતો એટલું પુણ્ય બંધાય. એ તો રાગનો નિષેધ થઈને અંદરની એકાગ્રતા વર્તે છે એટલો સ્વભાવનો લાભ (છે). બાકી પરને લઈને લાભેય નથી ને પરને લઈને નુકશાનેય નથી. એકેય જીવ એનાથી ન સમજે તો એને નુકશાન નથી અને લાખ માણસ સમજી જાય તો એનાથી સંવર-નિર્જરાનો (લાભ નથી). સંવર-નિર્જરાનો તો લાભ નથી પણ પુણ્યનો લાભ એને લઈને નથી. આહાહા..! ભારે વાત, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :– વાતે વાતે .... તો વ્યવહાર ક્યાં રહ્યો?

ઉત્તર :– વ્યવહાર રહ્યો ને. આ પુણ્ય શુભભાવ આવ્યો ઇ. શુભભાવ આવ્યો એ વ્યવહાર. એનાથી પુણ્ય બંધાય, એટલું. સમજાણું કાંઈ? 'શ્રીમદ્' પણ એમ કહે છે કે, એક પણ જીવને જો યથાર્થ ધર્મ પમાડે તો તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે. એટલે શુભભાવ થાય ને બાંધે એટલું. પમાડે એટલે પણ પાછી વાત લીધી આ. તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે. એમ કે પેલો શુભભાવ

થાય એ બાંધે, એમ. બાકી અબંધભાવ નહિ. 'શ્રીમદ્' માં એ વાક્ય છે. અબંધપણાનો મોક્ષમાર્ગ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ તો આત્માના આશ્રયે થાય છે, એ સિવાય ક્યાંય અબંધ પરિણામ થતા નથી. પરને લઈને અબંધ પરિણામ માને તો કહે છે કે એ મિથ્યાત્વભાવ છે એમ કહે છે. ચંચળતા ઉભી થાય.

'ઔર જિતને દોષ હૈં, વે સબ રાગ-દ્વેષસે સંબદ્ધ હૈં,' લ્યો! વિપરીત મિથ્યાત્વ, એકાંત મિથ્યાત્વ આદિ ઘણા મિથ્યાત્વના ભાવ છે ને? એ બધા રાગ-દ્વેષનાં સંબંધથી જ અજ્ઞાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. **'જૈસા કિ કહા ગયા હૈ- 'આત્મનિ સતિ પરસંજ્ઞા૦''**

'નિજત્વકે હોનેપર પરકા ખ્યાલ હો જાતા હૈ.' લ્યો! જ્યારે પોતાના આત્માને એકલો રાગ કરે તો પર ઉપર દ્વેષ થયા વિના રહે નહિ. અથવા આ મારા છે, આ મારા છે એમ માનીને રાગ કરે એને પર ઉપર, બીજા ઉપર દ્વેષ આવ્યા વિના રહે નહિ. **'નિજત્વકે હોનેપર...'** આ અમારા, શરીર અમારું, આ અંગીત છે, આ બધા સાધનો છે. લ્યો! સમજાણું ? આહાહા..! આ ધર્મના ઉપકરણો પણ મને ધર્મમાં, નિશ્ચય ધર્મમાં ઉપકાર કરે છે. પરદ્રવ્ય શું કરે? મોરપીંછી ને કમંડળ એ તો પરચીજ છે, પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય આત્માને ઉપકાર કરે ધર્મનો? સમજાણું કાંઈ? ભારે આકરી વાત છે, ભાઈ! જગતને પરપદાર્થ અને સ્વપદાર્થની ભિન્નતાની ખબર નહિ (એટલે) એને પરપદાર્થમાં ક્યાંક પણ લાભબુદ્ધિથી પ્રીતિ થયા વિના રહે નહિ અને બીજા પદાર્થમાં દ્વેષબુદ્ધિ થયા વિના રહે નહિ.

'નિજત્વકે હોનેપર પરકા ખ્યાલ હો જાતા હૈ...' આ મારા છે તો આ દુશ્મન છે. આ મારો દેશ છે તો આ પરનો દેશ છે. દેશ.. દેશ. એ બધા રાગ-દ્વેષના કરનારા મિથ્યાદૃષ્ટિ મૂઢ જીવ છે એમ કહે છે. આવ્યા છે કે નહિ? એ...ય! 'વાસુદેવભાઈ!' સમજાય છે કે નહિ આ?

'ઔર જહાં નિજ-પરકા વિભાગ (ભેદ) હુઆ...' જ્યાં મારા ને તારાના ભાગ પડ્યા (કે) આ મારા અને આ તારા, આ મારો દેશ અને આ તારો દેશ, આ મારા કુટુંબ ને તારું કુટુંબ (ત્યાં) રાગ-દ્વેષ થયો અને રાગ-દ્વેષ (થયો એ) મિથ્યાત્વનો રાગ-દ્વેષ થયો, હોં! જ્ઞાનીને જરી રાગ, આસક્તિ થાય, છન્નુ હજાર સ્ત્રી હોય છતાં એને રાગ થાય એ અલ્પ દોષ છે. કારણ કે, એ રાગ સ્ત્રીને કારણે થાય છે એમ નથી માનતા. ઇ મને પ્રિય છે માટે રાગ થાય એમ નથી માનતા. સમજાય છે કાંઈ? સમકિતીને છન્નુ હજાર સ્ત્રીનો રાગ પણ અલ્પ દોષ છે અને શરીરનું બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પણ, શરીર ઠીક રહેશે, બ્રહ્મચર્ય પાળીશ તો શરીર ઠીક રહેશે એમ માનીને પાળે છે તો એને મિથ્યાત્વનો દોષ લાગે છે.

મુમુક્ષુ :- બાળબ્રહ્મચારીની વાત..

ઉત્તર :- હા, બાળબ્રહ્મચારી રહીશું તો શરીર નીરોગ રહેશે. જડની પર્યાય નિરોગી રહેશે? તારા મંદ કષાયના પરિણામ હો તો એ કારણે શરીર નિરોગ રહેશે? સમજાણું કાંઈ?

ભાઈ! તારી ચીજ જ પ્રભુ જુદી છે ને! એ પૂર્ણ આનંદનો કંદ છે ને! ત્યાંથી આનંદ નીકળે એવું છે, કાંઈ બહારથી આવે એવું નથી. આહાહા..!

'નિજ-પરકા (ભેદ) હુઆ વહાં નિજમેં રાગરૂપ ઔર પરમેં દ્વેષરૂપ ભાવ હો હી જાતે હૈં.' એમ કર્યું છે, હોં! એણે કર્યું છે. નિજમાં રાગ, પર ભૂંડા અને પોતામાં રાગ, એવું 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' માં લખ્યું છે, હોં! એમાં લખ્યું છે, પોતાનો આત્મા ભલો ને આ બધા ભૂંડા. એમ હોય જ નહિ. ભલા-ભૂંડો નથી. ભલો તો સ્વભાવ છે, એકાગ્ર થાય ઇ. સમજાણું કાંઈ? બીજા ભૂંડા (છે) એમ નથી, એ તો જ્ઞેય છે. એને ઠેકાણે હું ભલો ને આ ભૂંડા એમ પણ નથી. આહાહા..! 'વસંતલાલજી'! આ આવી ગરબડી ક્યાંથી ઉભી થઈ? કહે છે.

'નિજમેં રાગરૂપ ઔર પરમેં દ્વેષરૂપ ભાવ હો હી જાતે હૈં. બસ ઇન દોનોંકે હોનેસે અન્ય સમસ્ત દોષ ભી પૈદા હોને લગ જાતે હૈં.' ભ્રમણા ઉત્પન્ન થઈ (કે) મારા સિવાય આ પદાર્થ ઠીક નહિ ને આ ઠીક. હું એક ભલો ને આ બધા પદાર્થ ભૂંડા. બધા ભૂંડા નથી. તું જ્ઞાન અને એ જ્ઞેય એમ કહે ને. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! **'કારણ કિ વે સબ ઇન દોનોંકે હી આશ્રિત હૈં.'** એ રાગ-દ્વેષની એકતાબુદ્ધિ (છે) ત્યાં બધા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. રાગ અને દ્વેષની એકતાબુદ્ધિની અહીં વાત ચાલે છે, હોં! એટલે અજ્ઞાની પરપદાર્થમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માને છે.

'વહ રાગ-દ્વેષકી જોડી તો હુઈ મંથાનીકે ડંડેકો ઘુમાનેવાલી રસ્સીકે ફાંસાકે સમાન...' આ 'મંથરાચલ' પર્વતનો દાખલો આપે છે. આ દોરી હોય છે ને આમ? .... **'રાગ-દ્વેષકી જોડી તો હુઈ મંથાનીકે ડંડેકો...'** આમ મંથન કરેને? એનો ડંડ હોય ને? ડંડ (એટલે) આ લાકડી. **'રસ્સીકે ફાંસા..'** રસ્સીનો ફાંસો હોય એને. ઇ ફાંસો થયો ને અંદર? **'ઔર ઉસકા ઘૂમના કહલાયા જીવકા રાગાદિરૂપ પરિણમન.'** રાગાદિરૂપ પરિણમન થયું કે, આ ઠીક અને આ અઠીક, આ ઠીક અને અઠીક. એમ રાગ-દ્વેષનું પરિણમન (થયા કરે છે). મિથ્યાદૃષ્ટિનું ભલું-ભૂંડુ માની અને પરિણમન (થયા કરે છે).

'સો જૈસે લોકમેં યહ બાત પ્રસિદ્ધ હૈ કિ નેતરીકે ખીંચા-તાનીસે જૈસે મંથરાચલ પર્વતકો સમુદ્રમેં બહુત કાલતક ભ્રમણ કરના પડા.' અન્યમતિનો દાખલો આપ્યો છે. અન્યમતિમાં છે ને? 'કૃષ્ણે' મેરુ પર્વતનો મંથવ્યો. એ સમજ્યા ને? **'મંથરાચલ પર્વતકો સમુદ્રમેં બહુત કાલતક ભ્રમણ કરના પડા. ઉસી તરહ સ્વપર વિવેકજ્ઞાન ન હોનેસે...'** આ સિદ્ધાંત અહીં લેવો છે આખો. પરપદાર્થ ચાહે તો દેવ-ગુરુ હો, ચાહે તો પંચપરમેષ્ઠી હો, ચાહે તો નિગોદ હો, ચાહે તો શત્રુ હો. બધું આત્માના જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે. આત્માના જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે–જાણવા લાયક છે. આ મને ઠીક પડે ને આ મને અઠીક (પડે) એવું વસ્તુમાં નથી, અહીં જ્ઞાનમાં નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– ઊભો કરે છે.

ઉત્તર :– ઉભો કર્યો અજ્ઞાનમાં. માવજત કરનારા સારા હોય તો પરિણામમાં ફેર પડે. ‘ફાવાભાઈ!’ એમ નહિ (હોય)? સેવા-બેવા કરનાર હોય તો? ધૂળમાં પણ ન ફેર પડે, સાંભળને! કહે છે કે, તને ભાન નથી. સેવા કરનારા સારા હોય તો પરિણામ સારા થાય. શાસ્ત્રમાં નથી આવતું? મરતા પેલા સાધુને.. આવે છે કડાયા. શું કહેવાય એ? ‘ભગવતી આરાધના’. એ આરાધનામાં સાધુ સંથારા કરે ને? પછી ઉપદેશ આપે. એ તો નિમિત્તની વાતું છે. એના પરિણામ તો એનાથી થાય છે. એ પરિણામ કોઈ કોઈથી થાય છે. ભારે વાતું ભાઈ! વ્યવહારની ને પરમાર્થની. ઊંચો ચડાવે. કડાયો પોતે શેકાય અને શેરાને શેકી દે. શેરા.. શેરા. શેરાને શું કહે છે? શીરા, હલવા. એમ પોતે સહન કરીને પણ એનો સંસારો સરખો કરી દે. ‘વજુભાઈ!’ એ બધી વાતું વ્યવહારની છે, ભાઈ! આહાહા..!

સમ્યગ્દષ્ટિ સાધુ તો પોતાના સ્વરૂપ આનંદમાં રમે છે. જરી વિકલ્પ થઈ જાય છે તો મુનિ કહે છે કે, અરે..! મહારાજ! તમે તો સંથારો સમાધિ કર્યા છે. એટલે પોતે જ પોતાથી ફરી જાય છે. એને કાંઈ નિમિત્તથી ફરી જાય છે એમ નથી. આહાહા..! ભારે આકરું પડે. આવા શાસ્ત્રમાં ‘ભગવતી આરાધના’ માં એવા લેખ આવે. શું કહેવાય? બખ્તર. ‘ભગવતી આરાધના’માં ‘કવચ અધિકાર’ છે ને? સાધુ સંથારો કરે ને? તો કોઈ વખતે વિકલ્પ આવે. આહ! બીજા મુનિ કહે, અરે..! મહારાજ! તમે તો આનંદના આહારમાં પડ્યા છો ને! આનંદનો આહાર લ્યો ને! આ વિકલ્પ શું આવ્યો? એ ફરી ગયો. એ પોતાના પુરુષાર્થથી, હોં!

મુમુક્ષુ :– ..રવૈયો શું કરે છે?

ઉત્તર :– રવૈયો શું કરે છે? રાગ-દ્વેષથી રવૈયો ફરે છે એમ કહે છે. ચાર ગતિમાં એની મેળાએ ફરતો નથી, રાગ-દ્વેષ લઈને ફરે છે એમ કહે છે.

‘સ્વપર વિવેકજ્ઞાન ન હોનેસે રાગાદિ પરિણામોંકે દ્વારા જીવાત્મા (–આત્મા) અથવા કારણમેં કાર્યકા ઉપચાર કરનેસે, રાગાદિ પરિણામજનિત કર્મબંધકે દ્વારા...’ એમ. **‘રાગાદિ પરિણામોંકે દ્વારા જીવાત્મા...’** અથવા કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી. જે કર્મ બંધાણું ને? એના (દ્વારા) સંસારી જીવ **‘કર્મબંધકે દ્વારા બંધા હુઆ સંસારીજીવ,...’** ખરેખર તો પોતાના પરિણામથી છે પણ એમાંથી કારણનું કાર્યમાં નાંખ્યું. સમજાણું? કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કર્યો.

‘રાગાદિ પરિણામજનિત કર્મબંધકે દ્વારા બંધા હુઆ સંસારીજીવ, અનાદિકાલસે સંસારમેં ઘૂમ રહા હૈ,’ લ્યો! **‘ઘૂમ રહા હૈ, ઘૂમા થા ઔર ઘૂમતા રહેગા.’** રખડે છે, રખડ્યો છે, રખડશે. આહાહા..! કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર (કરવાથી). રાગ-દ્વેષથી છે. ઇ જીવાત્મા છે પણ અત્યારે કર્મથી થવું એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ...

‘મતલબ યહ હૈ કિ ‘રાગાદિ પરિણામરૂપ ભાવકર્મોંસે દ્રવ્યકર્મોંકા બન્ધ હોતા..’ હૈ. લ્યો! આ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થ માનવાથી જે મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષ ભાવ થાય એનાથી કર્મબંધન થાય. પોતા સિવાય જેટલા પદાર્થ છે એ બધા જાણવા યોગ્ય છે. પેલા લોકો કહે છે કે,

દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી એ મિથ્યાત્વ, એમ નથી હોં! દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી એ તો રાગ છે. પણ રાગથી મારું કલ્યાણ થશે, પરમાર્થ ધર્મ થાશે એ મિથ્યાત્વ છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા તો રાગ છે, શુભ રાગ છે. એ રાગ મિથ્યાત્વ નથી પણ એ રાગથી મારું કલ્યાણ થશે, મારા આત્માનું કલ્યાણ–સંવર-નિર્જરા થશે એવી માન્યતા તે મિથ્યાત્વ છે. સમજાય છે કાંઈ? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા તો સમકિતીને પણ હોય છે. સમકિતીને નથી હોતી? મુનિને હોય છે, ગણધરોને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા હોય છે, એ તો રાગ છે. પણ એ રાગ છે એ ભગવાનને લઈને થયેલ નથી. મારામાં નબળાઈ છે એથી શુભરાગ જે બહારમાં થાય છે એનાથી આ શુભ રાગ થયો. જાણે છે, મારું કર્તવ્ય નથી, મારો સ્વભાવ નથી પણ એ ભૂમિકામાં આવ્યા વિના રહેતો નથી. અને અજ્ઞાની તો માને છે કે રાગ જ મને કલ્યાણનું કારણ છે. રાગ કલ્યાણનું કારણ ને સ્વભાવ કલ્યાણનું કારણ થાય, બે થાય એક સાથે? રાગ કલ્યાણરૂપે પરિણમે છે? રાગ છે ઇ સ્વરૂપપણે પરિણમે છે? ત્યારે સ્વરૂપ પોતે પોતાનાં એકાગ્ર થાય તો સ્વરૂપ પોતે પોતાના સ્વરૂપપણે પરિણમે છે. એ મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? કેટલું યાદ રાખવું આમાં? પાછું એક યાદ રાખીએ ત્યાં બીજું (આવે), દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી. હવે અહીં કહે કે શ્રદ્ધામાં ધર્મ માને તો મિથ્યાત્વ છે. એય! હવે આમાં કેટલુંક શીખવું?

મુમુક્ષુ :– બધે સિદ્ધાંત તો એક જ છે.

ઉત્તર :– સિદ્ધાંત એક જ છે, ક્યાંય ફેર નથી.

'રાગાદિ પરિણામરૂપ...' (આ) મિથ્યાદૃષ્ટિના રાગની વાત છે, હોં! ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માને છે એની. સમ્યગ્દૃષ્ટિનો રાગ એ મિથ્યાત્વ સહિત નથી, એકતાબુદ્ધિથી નથી. આ તો એકતાબુદ્ધિ છે. શરીર ઠીક છે તો આપણને વ્રત પળે છે, ઠીક ન હોય તો વ્રત ન પળે એ મિથ્યાત્વનો ભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..! આવી વાત (છે). તદ્દન સ્વ ને પરનો વિવેક જેને નથી એ પરદ્રવ્યથી મને લાભ અને નુકશાન માને છે. એવા જીવના રાગાદિ પરિણામ–એ ભાવકર્મથી દ્રવ્યકર્મનો બંધ થાય છે. લ્યો!

'એસા હંમેશાસે ચલા આ રહા હૈ...' આ અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવે છે. નવમી ગ્રૈવેયકે દિગંબર સંત મુનિ ગયો. ભાવલિંગ નહિ, દ્રવ્યલિંગી અઠયાવીસ મૂળ-ગુણ પાળીને. 'મુનિ વ્રત ધાર અનંત બૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો' એને પણ આ શરીરની ક્રિયા ઠીક ચાલે છે તેમાં મને લાભ થાય છે એ મિથ્યાત્વભાવ છે એ રહી ગયો. અને પુણ્યભાવ જે કાંઈ મહાવ્રતનો થયો એ મને ધર્મ છે. એ પુણ્યને ધર્મ માન્યો અને શરીરની ક્રિયા મારાથી થાય એ મિથ્યાત્વભાવ પડ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? નવમી ગ્રૈવેયકે ગયો પણ આ મિથ્યાત્વભાવ એણે ટાળ્યો નહિ.

'ઔર હંમેશા તક ચલતા રહેગા.' લ્યો! અજ્ઞાનીને તો જ્યાં સુધી આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાયક છે એવી દૃષ્ટિ નહિ કરે અને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ પરપદાર્થમાં ભાગલા પાડશે ત્યાં સુધી ચોરાશીના

અવતાર ચાલશે. **'સમ્ભવ હૈ કિ કિસી જીવકે યહ રુક ભી જાય.'** સમજાણું કાંઈ? સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરે તો અટકી જાય એમ કહે છે. સ્વભાવ ચૈતન્યમૂર્તિ હું છું, હું શુદ્ધ જ છું. રાગનો કણ પણ કરવો એ મારા સ્વરૂપમાં નથી. સમજાય છે કાંઈ? **'કિસી જીવકે યહ રુક ભી જાય.'** અર્થાત્ પરપદાર્થમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ છોડી પોતાનો આત્મા જ નિજાનંદ સ્વરૂપ છે એવી એકત્વબુદ્ધિ સ્વભાવમાં કરનારને, રાગની એકત્વબુદ્ધિ છોડનારને સંસાર અટકી જાય છે, સંસાર એને રહેતો નથી. સમજાણું કાંઈ? **'જૈસા કિ કહા ગયા હૈઃ - 'જો ખલુ સંસારત્થો૦'**માં પંચાસીની ગાથા આવે છે. પંચાસ્તિકાયની ૧૨૮, ૧૨૯ ને ૧૩૦ એ 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજ, એની પંચાસ્તિકાયની ગાથા છે. એની આ ત્રણ ગાથા છે. છે ને જુઓ! **'સંસારત્થો'**

'જો સંસારમેં રહનેવાલા જીવ હૈ,...' સંસાર નામ મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષમાં રહેવાવાળો જીવ છે. **'ઉસકા પરિણામ (રાગદ્વેષ આદિરૂપ પરિણમન) હોતા હૈ,'** લ્યો! એને તો રાગદ્વેષ આદિ પરિણામ થાય છે. આત્માના સ્વભાવને ચૂકી અને ખંડ ખંડ રાગ અને દ્વેષ, રાગ અને દ્વેષ, રાગ અને દ્વેષ એ જ પરિણામ થાય છે. **'ઉસ પરિણામસે કર્મ બંધતે હૈં.'** એ શુભાશુભ રાગ, પુણ્ય ને પાપ બેય બંધનું કારણ છે. નવા કર્મ બંધાય છે. **'બંધે હુએ કર્મોંકે ઉદય હોનેસે મનુષ્યાદિ ગતિયોંમેં ગમન હોતા હૈ,...'** લ્યો! બાંધેલા કર્મના ઉદયથી મનુષ્ય, સ્વર્ગ આદિ દેવની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

'મનુષ્યાદિ ગતિમેં પ્રાપ્ત હોનેવાલેકો (ઔદારિક આદિ) શરીરકા જન્મ હોતા હૈ,...' શરીર પ્રાપ્ત થાય. વૈક્રિયક શરીર ને ઔદારિક શરીર (પ્રાપ્ત થાય), આત્મા પ્રાપ્ત ક્યાં (થાય છે)? ન્યાં તો શરીર પ્રાપ્ત થાય, કહે છે. **'શરીર હોનેસે ઇન્દ્રિયોંકી રચના હોતી હૈ,...'** આ પાંચ ઇન્દ્રિય. આત્મા અરૂપી ભિન્ન તત્ત્વ છે એને આ મળ્યું. **'ઇન્દ્રિયોંસે વિષયોં (રૂપ રસાદિ) કા ગ્રહણ હોતા હૈ,...'** એ ઇન્દ્રિયો પર ઉપર લક્ષ કરનારી હોય છે. (એટલે કે) જ્ઞાનનું લક્ષ (ત્યાં જાય છે). એને શુભ-અશુભ માને. ઝીણી વાત છે, હોં! પાંચ ઇન્દ્રિય એટલે? આ ભગવાનને દેખવા ઇ ઇન્દ્રિયનો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :– કઈ ઇન્દ્રિયનો? આંખની?

ઉત્તર :– આંખની. જરી ઝીણી વાત છે. એકલો વિષય એટલે ભોગનો વિષય એમ નહિ. અનિન્દ્રિય જે આત્મા પોતાનો સમ્યગ્દર્શનનો વિષય એને છોડીને જેટલા પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય કરે બધા વિષયનું પુણ્ય-પાપનું કારણ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– પણ અહીં તો સ્વ ને પર બેની વાત છે.

મુમુક્ષુ :– ભગવાન પર..

ઉત્તર :– ભગવાન પરદ્રવ્ય કે સ્વદ્રવ્ય છે? એ આંખનો વિષય છે કે ચૈતન્યના જ્ઞાન,

સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે ઇ? સમ્યગ્દર્શનનો વિષય આત્મા (છે). સમજાય છે? ઇન્દ્રિયનો વિષય પર. સમ્યગ્જ્ઞાનનો વિષય આત્મા, સમ્યક્ચારિત્રનો વિષય આત્મામાં ઠરવું તે. અને પાંચ ઇન્દ્રિનો વિષય પર. ચાહે તો વાણી સાંભળે, ચાહે તો ભગવાનને દેખે, કાં તો બાયડીને જોવો, કાં તો પર (જોવે) પણ છે પર તરફનો વિષય.

મુમુક્ષુ :– બધા એક લાઈનમાં?

ઉત્તર :– વિષય તરીકે એક લાઈનમાં. પુણ્ય-પાપના બંધ તરીકે ફેર (છે). બંધ તરીકે એક પ્રકારે પણ પુણ્ય ને પાપ તરીકે ફેર, એટલો ફેર. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ એનો અંતર વિષય થવો, ધ્યેય બનવું એ જ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. એ ઇન્દ્રિયનો વિષય, જ્ઞાનીનો વિષય છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? છતાં જેટલું પર ઉપર લક્ષ જાય એટલો એને રાગ થયા વિના રહે નહિ. સ્ત્રી, કુટુંબ તરફ લક્ષ જાય તો અશુભ રાગ (થાય અને) દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ઉપર (લક્ષ) જાય તો શુભરાગ (થાય).

મુમુક્ષુ :– છાંયા-તડકા...

ઉત્તર :– છાયા-તડકા જેટલું શું મુકે? કહો, સમજાણું? બંધ તરીકે એક પ્રકાર અને વિષયના જ્ઞેય તરીકે પણ એક જ પ્રકાર. ફક્ત આ શુભભાવ છે, પેલો અશુભભાવ છે. પણ શુભભાવમાં વિષય પર હોય, શુભભાવમાં વિષય સ્વ ન હોય. શુદ્ધભાવમાં વિષય સ્વ હોય. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનની પર્યાય શુદ્ધ એનો વિષય આત્મા અને શુભાશુભ પરિણામ એનો વિષય પર ઉપર લક્ષ છે. શુભ પરિણામનું લક્ષ સ્વમાં હોય ? સમજાણું કાંઈ?

'ઇન્દ્રિયોંસે વિષયોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ...' આ અનંતવાર થયું એની વાત કરે છે કે નહિ? તો અનંતવારમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું નથી એને મળ્યું? દ્રવ્યલિંગી અનંતવાર થયો. તો એને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર મળ્યા, એનો વિષય લક્ષ હતું, આ ઠીક છે (એવો) શુભભાવ પણ થયેલો પણ ઇ પર તરીકેના વિષયનો શુભભાવ થયો. આહાહા..! અનંતવાર સમવસરણને જોયા, ભગવાનને જોયા અનંતવાર અને અનંતવાર સમવસરણમાં મણિરત્નના દિવાથી ભગવાનની પૂજા કરી. શું થયું? પર વસ્તુ (છે). શુભભાવ થયો, પુણ્ય ભાવ થયો. પરથી પુણ્ય એ તો બંધનું કારણ થયું. આહાહા..! રાડ નાખી જાય, હોં! અરે..! ભગવાન! ભઈ ભગવાનની પાસે જા હવે તું. પણ ભગવાન પાસે જાય એવી તાકાત શેની હોય એની? રાડ ન્યાં પાડ, રાડ ન્યાં પાડ, અહીં 'સોનગઢ'વાળાને ન કહે તું. આહાહા..!

ભાઈ! વસ્તુ એક ને એક બે જેવી છે. પોતાનો આત્મા વસ્તુ સ્વને વિષય કરે તેમાં રાગના ભાગ વિના વિષય થાય. પરનો વિષય કરે એમાં રાગ પછી શુભ કે અશુભ બે રાગ થયા વિના પરનો વિષય થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? બરાબર છે?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ફેર કીધો ને. પુણ્ય-પાપનો ફેર છે. શુભભાવમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર લક્ષમાં હોય

છે, અશુભભાવમાં સ્ત્રી, કુટુંબ, વેપાર, ધંધો લક્ષમાં હોય છે. પાપ. એ બેના વિષયમાં ફેર (છે) પણ વિષય તરીકે, પરદ્રવ્ય તરીકે એક છે અને બંધ તરીકે રાગ એક જ પ્રકારનો છે. શુભ-અશુભ તરીકે ફેર વ્યવહારથી પાડવામાં આવે છે. આહાહા..! એને આવી સ્વપરના વિવેકની સમજણ વિના એ સ્વમાં ઠરી શકશે નહિ. પરના લક્ષે સ્વમાં જવાતું હશે? કે પરનું લક્ષ છોડે ત્યારે સ્વમાં જવાય? તો જ્યાં પરના લક્ષે લાભ માને એ સ્વમાં આવે શી રીતે? આહાહા..! હોય ભલે, હોય છે તો શું છે?

'(રૂપ રસાદિ) કા ગ્રહણ હોતા હૈ,' જ્ઞાન ગ્રહણ થાય એમાંથી? સમ્યગ્દર્શન ગ્રહણ થાય? દ્રવ્યલિંગી અનંતવાર (થયો). અહીં તો અનંતવારની વાત ચાલે છે ને? અનંતવાર આમ થયું, આમ થયું, સંસારમાં હોય એને રાગ-દ્વેષ થાય, રાગ-દ્વેષ થાય એને શરીર મળે, શરીર મળે એને ઇન્દ્રિયો મળે, ઇન્દ્રિયો મળે એને વિષય થાય. એ વિષયમાં શું એકલા ભોગના જ વિષયની વાત છે? નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યારે સમવસરણમાં ગયો હતો, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પાસે ગયો હતો, સાંભળ્યું ઇ ક્યાં ગયું? ઇ શેમાં ગયું? આ વિષયમાં ગયું કે કોઈ બીજા વિષયમાં ગયું?

મુમુક્ષુ :– ઇ પણ જ્યાં વિષયની વાત આવે ત્યાં ...

ઉત્તર :– એ આ ભોગની વાત સમજે. એનું લક્ષ જ ઇ જાય. પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યું શું? પેલામાં નહિ? કામ ભોગ બંધ કથા. **'सुदपरिचिदाणुभूदा सव्वस्स वि कामभोगबंधकहा'** ઇ કામ એટલે રાગ અને ભોગ એટલે ભોગવવું. કર્તા ને ભોક્તા, રાગ ને પુણ્ય-પાપનું કરવું ને ભોગવવું એ જ તેં સાંભળ્યું છે. રાગ-દ્વેષ વિનાનો આત્મા ભગવાનઆત્મા ભિન્ન છે એ વાત તેં સાંભળી નથી. સમજાણું કાંઈ?

'ઉસસે ફિર રાગ ઔર દ્વેષ હોને લગ જાતે હૈં.' જુઓ! એય! તો આ શરીર મળ્યું ને પાંચ ઇન્દ્રિય મળ્યા કે ખંડ ખંડ ઇન્દ્રિય (મળી), એનું લક્ષ આમ જાય. જિતેન્દ્રિયમાં કહ્યું છે ને? 'સમયસાર' ૩૧ ગાથામાં. પાંચ ઇન્દ્રિયનું ખંડ ખંડપણું, દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયનું નિમિત્તપણું ને એનો બધો વિષય એમાંથી હટીને આ બાજુ જાય ત્યારે વિષય જીત્યો કહેવાય, ત્યારે જિતેન્દ્રિય કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? **'ફિર રાગ ઔર દ્વેષ હોને લગ જાતે હૈં.'** બસ! ઇ તો રાગદ્વેષ જ કરશે. પર ઉપર લક્ષમાં વીતરાગતા ક્યાંથી આવી? સ્વના લક્ષ વિના આ શરીર મળ્યું, ઇન્દ્રિય મળી ને ઇન્દ્રિયમાંથી આમ કર્યું ન્યાંથી પાછા રાગ-દ્વેષ થયા, રાગ-દ્વેષમાંથી બંધ થયો, બંધથી પાછું શરીર મળ્યું, શરીરમાંથી ઇન્દ્રિયો મળી. અનાદિથી એમ ને એમ ચક્ર ચાલ્યે જાય છે, એમ કહે છે અહીં તો. આહાહા..!

'ઇસ પ્રકાર જીવકા સંસારરૂપી ચક્રવાલમેં ભવપરિણમન હોતા રહતા હૈ,...' 'ભવપરિણમન હોતા રહતા હૈ...' સમજાણું? છે ને? શું છે પેલી કોર? **'जिणवरेहिं भणिदो, अणादिणिधणो सणिधणो'** એટલું છે. આ તો આ શબ્દ ક્યાં છે એટલું જોવું છે, શું? 'ભવપરિણમન' એ

શબ્દ છે. એ ભવપરિણમન એમાંથી કાઢ્યું. **'संसारत्थो जीवो अनादिकालं संसारे भ्रान्तो भ्रमति'** ઇ એમાંથી નીકળ્યું. ભવપરિણમન કાઢ્યું લ્યોને. ભવપરિણમન છે ને ઇ. કાંઈ આત્મપરિણમન નથી. જીવમાં સંસારરૂપી ચક્રવાળમાં ભવનું પરિણમન થયા જ કરે છે. સ્વર્ગ-નરક, સ્વર્ગ-નરક, સ્વર્ગ-નરક બધું દુઃખ.

'એસા જિનેન્દ્રદેવને કહા હૈ.' લ્યો! સમજાય છે? એ છે ને **'जीवस्सेवं, भावो संसारचक्कवालंभि'** **'भावो'** છે ને? ઇ. **'भावो संसारचक्कवालंभि। इदि जिणवरेहिं भणिदो'** એમ જિનેન્દ્રદેવ (કહે છે). એ જિનેન્દ્રદેવ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ એમ કહે છે કે, તારો સંસાર સ્વના લક્ષ વિના, સ્વની રુચિ વિના, પરપદાર્થના લક્ષમાં ઠીક-અઠીક માનીને રાગ-દ્વેષ કરીને મિથ્યાત્વના ભાવથી તે રખડી રહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ?

'જો અનાદિકાલસે હોતે હુએ અનન્તકાલતક હોતા રહેગા,...' જ્યાં સુધી પરમાં આ ઠીક-અઠીક, ઠીક-અઠીક, ઠીક-અઠીક, આ પરના વિષયમાં ઇન્દ્રિય તરફના લક્ષમાં રહેશે ત્યાં સુધી એવો સંસાર એમ ને એમ ઉભો રહેશે. ઇન્દ્રિયાતીત ભગવાનઆત્મા એની દૃષ્ટિ કરશે તો... એ લેશે થોડું, જુઓ! **'હાઁ, કિન્હીં ભવ્યજીવોંકે ઉસકા અન્ત ભી હો જાતા હૈ.'** કહો, સમજાણું કાંઈ? કોઈનો અંત પણ (આવી જાય છે). પેલામાં આવ્યું હતું ને? એટલે આવી ગયું. મૂળમાં છે ને? એટલે આવી ગયું. આહાહા..! **'सणिधणो'** **'अणादिणिधणो सणिधणो'** છે ને શબ્દમાં? કોઈને અંત પણ આવી જાય છે. કઈ રીતે? પેલું કરતાં કરતાં એમ નહિ. જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા પોતાના વિષયને છોડીને આમ પરમાં લક્ષ કર્યા કરે ત્યાં સુધી શુભાશુભ રાગ થયા કરે અને એકત્વબુદ્ધિથી સંસાર પરિણમ્યા જ કરશે. એને છોડીને સ્વનો ચૈતન્યનો આશ્રય કરતાં પરની એકત્વબુદ્ધિ છૂટતા રાગ-દ્વેષ એકત્વ નહિ રહે એને સંસાર નહિ રહે, એનું પરિભ્રમણ છૂટી જશે.

दोहा - मथत दूध डोरीनितें, दंड फिरत बहु बार।
राग द्वेष अज्ञानसे, जीव भ्रमत संसार।।११।।

અહીં તો અજ્ઞાનીના રાગ-દ્વેષ છે. **'મથત દૂધ ડોરીનિતેં,'** ડોરીથી મથત દૂધ **'દંડ ફિરત'** પેલો દંડ ફરે. **'બહુ બાર રાગ દ્વેષ અજ્ઞાનસે, જીવ ભ્રમત સંસાર'** એનો સાર કીધો.

મુમુક્ષુ :- કર્મ ગયા ક્યાં?

ઉત્તર :- કર્મ ગયા. અંદર રાગ ગયો. રાગ-દ્વેષથી કીધું છે ને? સમજાણું? **'अज्ञानात्सुचिरं जीवः'** પાઠમાં તો ઇ છે, જુઓ! શું છે? છે ને? **'अज्ञानात्सुचिरं जीवः, संसाराब्धौ भ्रमत्यसौ'** અજ્ઞાનથી રખડવાની વાત છે. પોતાનું જ્ઞાન કરતો નથી, શુદ્ધ ચૈતન્યમાં વિષય વાળતો નથી. આ વિષય આ... આ... આ... કર્યા જ કરે છે. અજ્ઞાનથી ચાર ગતિમાં રખડવું થાય છે. વિશેષ પ્રશ્ન કરશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)